

בצרכים שווים, אבל בעניי עיר אחרת שזקוקים לצרכים חיוניים, כגון אם יש לעניי העיר למזון וחסר להם לכסות, ועניי עיר אחרת זקוקים למזון, יש לתת תחילה לעניי עיר אחרת את הצורך החיוני.

החתם סופר דן בתשובותיו בארוכה, בדין קדימה של עניי ארץ ישראל, והוסיף שגם לירושלים דין קדימה בצדקה, וכידוע חלק ניכר מצדקות עם ישראל בגולה היה לארץ ישראל, למרות שצרכי עם ישראל בגולה היו מרובים ועניי עירך קודמים, נפסק שגם ארץ ישראל בכלל עניי עירך. וכשנשאלה שאלה איזו צדקה להקדים, זכו בני הארץ בפסק ההלכה, כדין קדימה לצדקה למען עניי ארץ ישראל. אולם החתם סופר שם, הוסיף כלל גדול בדיני קדימה, וז"ל "וכל הקדימות אינו אלא להקדים, ולא לדחות נפשות ח"ו, ועל כן אם שניהם שווים וצריכים להחיות נפשם בלחם צר ומים לחץ נאמר זה קודם, אבל כשיש לאנשי ירושלים אפי' רק לחם צר ומים לחץ, שוב אין להם תביעה עד שיגיע לכל אחד מהעייירות האחרות כשיעור הזה, ושוב מהנותר יצטרכו למותרות וכסות וכדומה. ויש הקדמה למוקדם עד שיהא שווה, וכן בכל מילי לא אמרו לדחות אלא להקדים, ולא עלה

על הדעת זה מעולם, ועיין בנדירים, "עכ"ל. לפ"ז כיום במצב החרום, כשיש צורך במשאבים גדולים לקליטת עליה לדיוור לתעסוקה וכדומה, זכות הקדימה אמור רק בצרכים שווים, אבל כל צורך שאינו חיוני כצרכי עליה אין בו זכות קדימה, ומותר לבטלו ולהשקיע כל המשאבים בעליה, לפי שדין הקדימה אמור רק בצרכים שווים לעניי העיר ועניי עיר אחרת.

בסיכום יאמר, עליית יהודי רוסיה לארץ היא בגדר פדיון שבויים שהיא הצדקה הנעלה ביותר, ומותר להשתמש ולדחות כל צרכים אחרים לצורך מצוה זו. עולים גם מארצות הרווחה דינם כאזרחי ישראל, ועל הממשלה לדאוג לכל צרכיהם כשאר האזרחים, ואין להעדיף העולים על בני הארץ בדיוור ותעסוקה וכדומה, אדרבה, יש להקדים בזה את בני הארץ מדין עניי עירך קודמים. הרשות המוניציפאלית צריכה להעדיף תחילה את עניי עירה על העולים, אולם כל זאת בצרכים שווים. גם דין הקדימה של עניי עירך אינו עומד במצב חירום, ומאפשר צמצום שאר צרכים לצורך קליטת עליה, ואין בזה משום עניי עירך קודמים.

סימן עג.

יחסי עבודה ומסחר עם הנכרים

המבדיל בין קודש לחול ובין אור לחושך, הבדיל גם בין ישראל לעמים וזה סוד קיומנו, הבדלה זו מאז לידתה בהולדת יעקב ועשו, ומאז שנקבעה בסיני, הובטחה בהלכות ובגדרים, וגרמה ליחס עויין מצד אומות העולם, כדברי חז"ל "ולמה נקרא שמו סיני שממנו ירדה שנאה לעולם". יעודו ויחודו של עם ישראל שנתקדש בסיני הותיר אותנו ככבשה בין שבעים זאבים, כשגדול הרועה שומר ישראל, וגדולה ההבטחה המטרה והתפקיד, מחיי שלום ושלחה מדומים עם אומות העולם.

חסרי אמונה וחוסן יהודי בכל הדורות, ניסו לטשטש הבדלה זו, ולהתקרב לנכרים ע"י ביטול המחיצות והגדרים. גם היום נשמע בקרב המחנה קול

ענות חלושה, כנגד יעודו ויחודו של עם ישראל. בלעם שרצה לקלל, ראה בעינו הרעה, בהתבדלות מקור לשנאה, אבל נמצא מברך, והגדיר את ההנהגה הנכונה בכרכה, "הן עם לבדד ישכון ובגויים לא יתחשב". שלא ככל הגויים בית ישראל, כל התבוללות והתערבות בגויים מורידה מערכו ומקדושתו של העם. ודוקא הבדידות, כעם "לבדד ישכון" היא הברכה, והיא הבטחון ככתוב "בטח בדד עין יעקב", כשהבטחון הוא ברועה הנאמן, ולא כמשענת הקנה הרצוף של אומות העולם, וזו הברכה בהמשך הכתוב "ובגויים לא יתחשב".

כדי שנוכל למלא שליחותינו כממלכת כהנים וגוי קדוש, שנהיה אור לגויים ואור עולם, ניתנה לנו

ארץ חמדה ושם צוה ה' את הברכה, אילו זכינו הברכה והיעוד של "עם לבדד ישכון" היתה מתקיימת בארץ מבחינה גאוגרפית רוחנית וכלכלית, אולם לצערינו בכל הדורות עדיין לא זכינו לכך, גם כיום, בארץ עם שלטון יהודי, אין זה עם לבדד ישכון, מוקפים אנו באומות העולם, וגם בארץ חיים בצוותא עם נכרים שמספרם הולך וגובר. לצערינו קיימת סכנה בטחונת, רוחנית ואף כלכלית. אנו רחוקים מההגדרה של "עם לבדד", ונאלצים לחיות בתלות כלכלית שבגויים יתחשב ומבקשים שיתחשבו בנו. במצב זה ודאי שיש לשמור ולגדור שבעתים את ההלכות והסייגים, כדי שנשאר "עם לבדד" ותשרה עמנו שכינה. מאידך יש לכלכל דברינו במשפט בכדי להחזיק מעמד מבחינה בטחונתית וכלכלית תוך התחשבות במצב הקיים.

א. גדרים והלכות המונעים התבוללות - בישולי עכו"ם

חז"ל כעיני העדה, ראו את הנולד ועשו משמרת למשמרת, בכדי למנוע התבוללות וגזרו על פתם, יינם ושמןם, ואף בישולי עכו"ם נאסרו משום בנותיהם. המפגש היום יומי בחיי המסחר, בעבודה והשכנות הקרובה, מסכנים את יחודו של עם ישראל, ובכדי למנוע קירבה יתירה גדרו את היהודי סביב שולחני הטהור והרחיקוהו מהנכרים. המפגש הראשון עם מדין שהתחיל במסחר של שוק פתוח, משך לשתיית יין, וגרם לטרגדיה, ועם התבוללות נוצר הויכוח הראשון של "מיהו יהודי", עם זמרי שבקש להתיר לו את הנכרית, לצערינו על אף המגפה הגדולה, המכשלה עדיין קיימת עד היום, ההתבוללות אוכלת בעם ישראל בממדים מדאיגים, ואם בדורות עברו, גזרו על פתם יינם ועל בישולי עכו"ם משום בנותיהם, כדי לשמור מרחק, כיום שהקשרים יותר חזקים כשהמעורבות היא בכל שטחי החיים, כשאין חינוך וחיסון מספיק לנוער היהודי כבימים עברו, על אחת כמה וכמה שצריך לשמור את הגדרים ולהוסיף סייגים נוספים בכדי לשמור על יחודו של עם ישראל.

לצערינו, דוקא הגדר החזק שגדרו חז"ל, להיבדל מן הנכרים משום בנותיהם, איסור בישול עכו"ם,

שלא לאכול מתבשיל שנתבשל ע"י גוי, גם אם האוכל כשר למהדרין, גדר שיש בו בכדי למנוע חיי חברה, וקירבה יתירה של אכילה ושתייה במסיבה אחת, גדר המזכיר ליהודי דרך שולחן האוכל, את יחודו קדושתו וכשרותו, לא נשמר היטב בארץ, מקצוע הבישול, עובדי המטבח, ההגשה וכמעט כל ענף התיירות המבוסס על שולחן האוכל, נתון ברובו בידי נכרים, שאינם בני ברית. ורבים נכשלים באיסור בישולי עכו"ם, משרד העבודה מארגן קורסים לטבחים מלצרים ועובדי מטבח מעולים. ולצערינו רוב המשתלמים הם נכרים, כך שגם העתודה לטבחים בארץ היא של נכרים. הרבנים האמונים על כשרות המלונות והמסעדות מודעים לבעיה, אבל קשה לפתור אותה משום שמקצועות אלה הפכו של נכרים, השולחן היהודי הטהור שנאמר עליו "זה השולחן אשר לפני ה'", השולחן שגדרו אותו כ"סוגה בשושנים", שבו היהודי מרגיש מוכיח ומבטא את יהדותו וכשרותו. המטבחים הצבוריים בארץ מנוהלים ברובם ע"י נכרים, נכון שיש היתרים אבל יש לזכור שהם רק היתרים, וגם בהם קשה לעמוד, מן הראוי לתת את הדעת לתופעה המבישה, יש לגאול את השולחן היהודי והמטבח הציבורי הישראלי מבישולי עכו"ם, ע"י עידוד ותמיכה בקורסים לטבחים יהודים בלבד, וע"י קביעת הוראות ברורות מהרבנות הראשית להעסקת יהודים כטבחים, בכל מטבח ציבורי.

ב. יחסי מסחר ועבודה עם הנכרים בעקבות יחסי האיבה

השאלה שנעסוק בה במסגרת זו, בכינוס שנועד לברר שאלות הלכה. שנוצרו בעקבות ההתקוממות בשטחים, היא מה השפעת יחסי האיבה, לעבודה ומסחר עם הנכרים, האם גם בנושא זה יש הגבלות. או שכל עוד שומרים מרחק, מקירבה יתירה וחיי חברה משותפים, אין הגבלה במסחר ועבודה, באיזו מידה יש להעדיף עבודה עברית וסחר עם ישראל, ואם להתקוממות יש השפעה על הלכה זו.

כידוע מצב התעסוקה והמשק בארץ חמור ומדאיג, יחסי העבודה והמסחר עם תושבי השטחים שהם כח עבודה גדול וזול יחסית משפיע על

האם מותר לקנות כיום אצל נכרים כשעה שהם מחרימים סחורה ישראלית, האם מותר להעסיק פועל נכרי התופס מקומו של יהודי מחוסר עבודה, ברור שלכתחילה יש להעדיף עבודה עברית, ומסחר עם ישראל, ועניין קודמים, אבל השאלה עד כמה מחייבת הלכה זו, כמה המחיר שצריך לשלם עבורה, ונראה שבענין זה עקב המצב המחמיר והולך, השתנו אמות המידה, וההלכה מחייבת יותר את העדפת המסחר והעבודה עם ישראל ואפי' בכדי הפסד גדול, כפי שנבאר.

ג. האם העדפת מסחר עם ישראל מחייבת - ועד כמה

על הכתוב בפרקי אבות "ויהיו עניים בני ביתך", פירש הרע"ב ברטנורא, "ולא יקנה עבדים לשמשו, ומוטב שיהנו ישראל מנכסיו", וז"ל הרמב"ם בפרק י' מהל' מתנות עניים הל' י"ז, "ציוו חכמינו שיהיו בני ביתו של אדם, עניים ויתומים, במקום עבדים מוטב לו להשתמש באלו, ויהנו בני אברהם יצחק ויעקב מנכסיו, ולא יהנו זרע חם, שכל המרבה עבדים, בכל יום ויום מוסיף חטא ועוון בעולם, ואם יהיו עניים בני בריתו בכל שעה ושעה מוסיף זכיות ומצוות", עכ"ל. ומבואר שיש להעדיף להעסיק בני ישראל על עבדים, הן מצד החיוב שיש בכל העסקת יהודי מצות צדקה, כשנוזק הוא לכך, והן מצד השלילה שבהעסקת עבדים, לפי שמרבה עבדים מרבה גזל, וברוח הדברים יש ללמוד, שיש לבחון את שאלת העדפת עבודה עברית הן מצד החיוב שיהנו בני אברהם יצחק ויעקב מנכסיו, והן מצד השלילה שבעבודה ערבית, לאור הנתונים המבישים שהזכרנו, ואם בעניני העבודה נזכרה ההלכה בהל' צדקה, ומקורה כמשנה באבות, ויש אולי לראות בה מידת חסידות בלבד ולא חיוב, משום שאינו דומה עבד כנעני המשועבד למשרת עברי, במסחר נאמרו הדברים במפורש.

על הפסוק "כי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך" (ויקרא כ"ה), דרשו חז"ל "מנין כשאתה מוכר מוכר לחברך ישראל, ת"ל כי תמכרו ממכר, לעמיתך מכור. ומנין שאם באת לקנות קנה מישראל, ת"ל או קנה מיד עמיתך", והובאו הדברים בפרש"י על אתר, ההוראה להעדיף קניה ומכירה מישראל, לא

הכלכלה, ומכאן שגם יחסי השלום או האיבה משפיעים ישירות על משק. מאז שהרחיב ה' לנו הצטרף למשק הישראלי כח עבודה גדול וזול של נכרים, חלק ניכר מהעבודות נעשות על ידם, בעיקר עבודות כפיים ועבודות זולות, ובסקטורים רבים לנכרים שליטה מלאה. עם הכיבוש היה מקום לעודד יחסי עבודה ומסחר אלה, מתוך מגמה לפתח את המשק, לשלב את תושבי השטחים כמשק הישראלי בכדי שיבנו ויבנו, ממשק וכלכלה טובה, היתה תקווה שקידומם הכלכלי יביא ליחסי שלום ולשכנות טובה, ויחסכו עוינות איבה ופגיעות בנפש, ואכן היו שנים שהשתתפו בעבודה ובמסחר הביאו לרגיעה, והיה לעזר לנו ולהם, מדיניות הגשרים הפתוחים, פתחה שווקים ותלו בה תקוות, אולם כיום לצערינו, ההיפך הוא הנכון, רוב האוכלוסיה הנכרית עוינת את ישראל, לחלק גדול מטרה מוצהרת לא לפתח את המשק אלא לחבל בו (והיו אף מקרי חבלה כלכלית מכוונים). המשק לא רק שאינו משגשג, הולך ומדרדר ותלוי בכח העבודה הזול של הערבים, בישראל האבטלה הולכת וגוברת, בריש גלי הערבים מדברים על חרם כלכלי, ע"י שביתות עבודה וחרם על סחורה ישראלית, כך שיחסי העבודה והמסחר משמשים כנשק ביד אויבינו, שמענו בכינוס זה בהרצאתו של שר הבטחון עד כמה המצב חמור, בזמן שחדשים לבקרים ערביי השטחים משביתים את העבודה, כשצה"ל נאלץ לסגור את השטחים לכמה ימים מטעמי בטחון, אנשי הכלכלה התריעו וצעקו שאינם יכולים לעמוד בדבר, והשאלה היא האם במצב זה מותר לנו להשאר אדישים ולהמשיך במסחר פרטי וציבורי עם הנכרים, או שההלכה מחייבת לדאוג את דאגת הכלל, ולהגביל את המסחר עמהם, ועד כמה הדאגה לישראל מחייבת במצב זה להעדיף לדאוג לכלל ולפרט ע"י העדפת עבודה עברית וסחורה כחול לבן.

מועצות מקומיות ביטלו חוזים עם עובדים ערבים ומנעו מפועלים ערבים לעבוד בתחומם, בעקבות פגועים ועקב סכנה בטחונית, השאלה היא אם נכון למנוע מפועלים ערבים עבודה ישראלית לא מסיבות בטחוניות, אלא מסיבה כלכלית, עקב המצב במשק, כשהאבטלה במשק הולכת וגוברת, ועקב האיום הכלכלי שהוא כנשק בידי אויבינו, והשאלה אינה רק במישור הציבורי, למעשה כל אדם בישראל נתקל בשאלה בחיי יום יום, בכל עניני העבודה והמסחר,

הזוכרה ברמב"ם ובשו"ע, ויש מי שראה גם בהוראה זו רק עצה טובה או מידת חסידות, ולא הלכה מחייבת, וז"ל הפסיקתא בפרשת בהר בשם הספרא "למדה תורה דרך ארץ שלא תהא מוכר אלא לעמיתך, ולא תהא קונה אלא מיד עמיתך, מפני שהכנענים רמאים הם ומחפשים עלילות ברשע". ומבואר שאין זה אלא עצה מהל' דרך ארץ, ולא הצדקה לאחריך מעדיפה המסחר עם יהודי, אלא הפחד מפני המסחר עם הגוי והפסדיו, אולם לשון הספרא, כפי שהובאו ברש"י על החומש כפשט הכתוב, מורה שיש כאן הלכה מחייבת מהל' מקח וממכר, והשאלה היא עד כמה מחייבת הוראה זו, האם צריך גם להפסיד במסחר בכדי לסחור עם ישראל, וגם כשאפשר לקנות מהנכרי בזול יש להעדיף מסחר עם ישראל ביוקר.

בשו"ת הרמ"א סימן י' דן בהרחבה בשאלה של זכות מדפיסים, וחלק ממנה עוסק בהלכות העדפת מסחר ישראל על פני הנכרים, הגאון מהר"ם פדואה הדפיס את ספרי הרמב"ם, ובו בזמן הודפסו הספרים על ידי נכרים. ההדפסה השנייה ומחיר הספרים, גרמו הפסדים רבים להוצאה שיצאה ע"י הגאון מהר"ם מפדואה. בתשובתו אוסר הרמ"א את הספרים שנדפסו על ידי הנכרים מדין השגת גבול, זכות מדפיסים ועוד, כשבסוף התשובה הוחרמו הספרים באיסורים חמורים. כאחד הסניפים להעדפת ספרי המהר"ם מפדואה, כתב הרמ"א "ואפי' לא יהיה הגאון כאחד מבני ישראל, הרי יש דין העדפה הנלמד מהכתוב או קנה מיד עמיתך, שיש להעדיף לקנות מישראל ולא מהנכרי". ומבואר בדבריו שהלכה זו מחייבת, ולא רק מידת חסידות. והמדובר גם כשספרי הנכרים היו יותר זולים, והקונה מישראל מפסיד בהעדפת המסחר, וז"ל הרמ"א שם "ואין לומר שזהו דווקא כשהכותי והישראל בערך ובמקח אחד, אבל כשהכותי מוזיל טפי שרי ליקח ממנו כדי להרוויח מקחו". על סברא זו שדין הקדימה אמור כשאין הפסד לקונה או למוכר, כתב הרמ"א שם "הנה דברים אלה הבל המה, דהא גרסינן בפרק איזהו נשך, אם כסף תלוה את עמי את העני עמך, עמי וכותי עמי קודם, ופריך בגמ' פשיטא, ומשני לא צריכא אלא אפי' לכותי בריבית ולישראל בחינם, ואפי' הכי דוחה עשה של אם כסף תלוה", עכ"ל. הרמ"א מוכיח מגמ' מפורשת והלכה בהל' ריבית, שדין העדפת מסחר עם

ישראל מחייב גם בהפסד, שהרי הלכה היא להעדיף להלוות לישראל בחינם, על פני הלואה בריבית לנכרי, ובהעדפה זו מפסיד ישראל את הריבית שיכל לקחת מהגוי, וה"ה שבקדימה במסחר יש לקנות מישראל גם אם מפסיד בהעדפה זו. הרמ"א שם דן בהוכחה זו, ודוחה הסברא לחלק, שריבית אינה הפסד רק מניעת רווח, ואין ללמוד מכאן שצריך להעדיף קניה ומכירה, גם בכדי הפסד, ולאחר מכן מביא מקור נוסף להלכה שיש להעדיף ישראל על נכרי אפי' אם יש הפסד בהעדפה זו מהגמ' בחולין קי"ב ובע"ז כ. שם ביארה הגמ' את הכתוב בנבילה "לגר אשר בשעריך תתנו או מכור לנכרי", ר"מ מפרש שהכתוב בא להורות להקדים נתינת הנבילה לגר תושב שאוכל נבילות, מאשר לסחור בנבילה ולמכור אותה לנכרי, ר"י מפרש הכתוב בדרך אחרת, ובגמ' שם מבואר שר"י לא חולק על ההלכה שיש להעדיף לתת הנבילה בחינם לגר תושב לפני המכירה לנכרי, דעת ר"י שלהלכה זו אין צורך בפסיק מיוחד, שהרי גר תושב אתה מצוות להחיותו. ועל כן ברור שיש להקדים לתת לו הנבילה מאשר למכור לנכרי שאינך מצווה להחיותו, ומבואר שדין קדימה האמור בגר תושב (לר"מ מהכתוב ולר"י מסברא) הוא גם כשיש הפסד, שהרי במכירה לנכרי מקבל בעל הנבילה תשלום, ואעפ"כ יש להקדים הנתינה לגר, ולפ"ז ק"ו ביהודי ונכרי שיהודי ודאי שאתה מצווה בו להחיותו, שמצוה להקדים המסחר עמו אפי' כדי הפסד.

הלכה למעשה בדין זה נפסקה ע"י החפץ חיים בספרו אהבת חסד פרק ה' הל' ו', לאחר שהחפץ חיים מביא שם את ההלכה שיש להקדים הלואה לישראל לנכרי, מוסיף שם וז"ל "ודע שה"ה לענין מכירה ג"כ הצריכה התורה כשיהיה לישראל דבר מה למכור, ונודמן לפניו ישראל וכנעני, ימכור לישראל, וכן ה"ה אם צריך לקנות, דכתיב או קנה מיד עמיתך, ואיתא בספרא אם באת למכור תמכור לישראל חברך, וכן פשוט דה"ה אם צריך לשכור", ובהל' זו שם "ואפי' אם הכנעני מוסיף מעט יותר על מקח, אפי' מוטב למכור לישראל בפחות, וה"ה לענין קניה מוטב יותר שיקנה מישראל, אפי' אם יצטרך להוסיף מעט יותר", כמקור להלכה זו ציין שם את הרמ"א בתשובותיו, והוסיף שם בנתיב החסד, שאם ההפסד מרובה אינו חייב להקדים ישראל על הנכרי.

אולם האחרונים חלקו עליו בזה, ובאהבת חסד פסק שגם בהלואה דין הקדימה אמור רק בהפסד מועט.

מדברי התוס' משמע שהמודד של הפסד מועט או מרובה, אינו תלוי בסכום או במצב הכלכלי של אחד הצדדים, אלא בשיקול כללי לגבי העיסקה, שהרי דין העדפה בנבילה לתת לגר תושב ולא לסחור בה עם הנכרי אמור מטעם "שאתה מצווה להחיותו", ואף טעם זה הוא טעם כללי, ולא נמדד בעיסקה פרטית, לא מדובר שנבילה זו מחיה את הגר המיוחד, ואין במתן הנבילה ממש כדי חיותו של הגר, השיקול הוא עקרוני, היות והסחר בנבילות כשאין עובדי כוכבים מצויים, אינו משמעותי, ומאידיך לגבי הגר זו סחורה יקרה, ובאופן כללי יש מצוה להחיות את הגר ולבסס אותו מבחינה כלכלית, צייתה התורה להעדיף נתינת הנבילה שיש בה ביסוס כלכלי לגר, מאשר לסחור בה שאין לה ערך מסחרי, ומכאן שהחשוב הוא כללי, עד כמה יש בעדיפות טובה לישראל המקבל, ועד כמה יש הפסד לקונה, והמודד הוא לא רק הפסד הקונה או המוכר, אלא בבחינת שכר מצוה כנגד הפסדה והפסד מצוה כנגד שכרה, כששני השקולים קובעים עקרונית, ולאור הדברים יש לדון לא רק בכמות הפסד הקונה, אלא גם בריוח של הישראל הנהנה. ולפי' בשיקול כיום, אם להעדיף עבודה ישראלית שיש בה תועלת מרובה, וכשם שהסברא בגר שאתה מצווה להחיותו אמורה מתוך מבט כללי, בענין הסחר בנבילות, כך גם בנדון דידן יש לבדוק את ההעדפה מתוך מבט כללי של כלל המשק הישראלי.

בשער המשפט בריש הל' הלואה, דן בהלכה זו של הקדימה לישראל אפי' כדי הפסד, והקשה אפי' לשיטת התוס' שהדין נאמר רק בהפסד מועט, הרי בממונות הכלל הוא, שלך קודם לשל כל אדם, "ואפס כי לא יהיה בך אביון", אדם אינו מצווה להפסיד בכדי להציל ממונו של חברו, וכך שנינו בהל' אבידה, שאם היה בטל ממלאכתו צריך לשלם לו, ואם אין בית דין להתנות שכרו, פטור מהשבת אבידה ואינו חייב להפסיד עבור ממון חברו אפי' דבר מועט, ומאי שנא השבת אבידה ממקח וממכר שצריך להפסיד בו דבר מועט. והנה בשער המשפט עצמו מחלק שם, בין מצוה שציוחה התורה בצדקה,

לאור הלכה זו שנפסקה למעשה, יש לדון מהו הפסד מועט ומהו הפסד מרובה, לכתחילה יהודים רבים שומרים על הלכה זו, ומעדיפים סחר עם ישראל ועבודה עברית, אבל כשפועל ערבי זול והסחורה זולה עומדים בפני השאלה, בהלכה לא הוזכר המודד מהו הפסד המרובה שמתיר לסחור עם הנכרי, האם ההפסד נמדד באחוזי העיסקה, במצבו הכלכלי של הקונה או המוכר, או בחישובי הרווח וההפסד של העיסקה, והמצוות הקשורות עמה, בכדי לברר שאלה זו יש לעמוד תחילה על מקורה.

ד. המקור לדברי הרמ"א, וגדר הפסד מועט

המקור לחלק בין הפסד מרובה בדין זה, הוא בדין העדפת הנתינה לגר בנבילה, שממנה הוכיח הרמ"א שדין העדפה אמור גם בהפסד, על הלכה זו מקשים התוס' בע"ז כ. וז"ל "וא"ת וכי יש לו לאדם חפץ למכור יתנונו לגר קודם שימכרנו לעובד כוכבים, ופלא אפי' לישראל אינו מצווה על כך", ושאלתם היכן מצינו שאדם מצווה לתת את רכושו בחינם ולא למכור אותו, ומה שגר מצווים להחיותו, מצוה לתת לו צדקה, בשיעור וכדין צדקה, ואם זה כל חיותו צריך לתת לו לא רק נבילה, ומה הציווי המיוחד לתת לו הנבילה, ולא לסחור בה, וכי יש מצוה לתת חפץ לישראל בחינם. ומפרשים התוס' "וי"ל דדוקא נבילה שאינו שוה אלא דבר מועט לישראל שלא היו עכו"ם מצויים ביניהם, ולגר היה שוה הרבה כשאר בשר", עכ"ל. ומכאן נלמד שדין העדפה אמור רק בהפסד מועט כמו סחר בנבילות ולא בהפסד מרובה.

בדין הלואה, שגם בה יש דין העדפה ומצוה להלוות לישראל חינם, על פני הנכרי בריבית, נחלקו הפוסקים אם גם בדין זה ההלכה אמורה רק בהפסד מועט, לפי שאין חיוב להפסיד הפסד מרובה לצורך הזולת כסברת התוס'. במגילת אסתר על ספר המצוות, כתב שבדין ריבית בו צייתה התורה במפורש, "אם כסף תלוה את עמי" שיש להעדיף הלואה לישראל, הציווי הוא שיש להעדיף מצות גמ"ח עם ישראל על הלואה בריבית, ככל מצב גם בהפסד מרובה, שהרי להפסד מועט אין צורך בכתוב מיוחד, ולא גרע מכל עיסקה שצריך להקדים ישראל לגוי מהכתוב, או מהסברא שאתה מצווה להחיותו.

שעיקרה לתת משלו, וברור שגם אם מפסיד ממונו חייב בצדקה, לבין השבת אבידה שציוחה התורה רק על פעולתו להשיב, ולא חייבה להשקיע ממונו כדי להציל ממון חבירו, ולפ"ז נראה שאם התורה צוה במקח וממכר גם בהפסד מועט, להקדים ישראל על הנכרי, יסוד ההלכה הוא מהל' צדקה, ולא מדין העדפה של מקח וממכר, כפי שנבאר.

ה. ההבדל היסודי בין סחר עם ישראל לנכרי

ונראה שההלכה למכור לישראל ולהעדיפו על הנכרי, וכן לקנות מישראל דוקא, הנלמדת מהכתוב "כי תמכור ממכר לעמיתך או קנו מיד עמיתך", אינה רק הלכה המקנה זכות עדיפות לישראל על הגוי, ואין בה רק דאגה כלכלית לישראל. דין הקדימה של סחר עם ישראל, הוא משום שסחר עם ישראל שונה במהותו ודיניו מהסחר עם הנכרי, ועל כן יש להעדיף עקרונית את יחסי המסחר והעבודה עם ישראל על פני הנכרי.

בכדי להבין את ההבדל המהותי שבין הסחר עם ישראל לסחר עם הנכרי, יש להתבונן במצות התורה בענין זה, ולהבין מהותה. המקור ממנו לומד הרמ"א שדין קדימה אמור גם כשיש הפסד, נלמד מדין הלואה, מהכתוב "אם כסף תלוה את עמי", ולמדים שהלואה ישראל קודמת להלואה הנכרי בריבית. בדין קדימה זה, יש יותר מאשר זכות קדימה, למעשה ההלואה לישראל היא גמ"ח, מצות התורה להלוות בחינם, שיסודה מהל' צדקה וחסד. ואילו ההלואה בריבית לגוי אינה אלא מסחר לשם הפקת רווחים, וגם אם מותר ואף מצוה להלוות לנכרי בריבית אין זה אלא מסחר, והכתוב מחייב להשתדל לגמול חסד בכסף ולהעדיפו על המסחר עם גוי.

את ההבדל היסודי בין יחסי המסחר בין ישראל ונכרי למדים אנו ממצות התורה בריבית. וכך נאמר "לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך", הריבית מותרת בהלואה הגוי, ולדעת הרמב"ם מצוה היא בכלל תרי"ג מצוות, משום שהריבית אינה גזל, ריבית נגבית מתוך הסכם וברצונו של הלווה, התשלום סביר הוא משום שכסף מושקע ושוה את תשלומיו,

כלשון הגמ' "אגר נטר", ועל כן בנכרי הריבית מותרת. אמנם מצינו בגמ' שריבית קצוצה גם בנכרי אינה רצויה, וכך שנינו על הפסוק ו"כספו לא נתן בנשך", ואפי' לנכרי, ומדובר בריבית קצוצה שהרי בריבית סבירה כתוב במפורש "לנכרי תשיך", ואעפ"כ "לאחיך לא תשיך", איסור ריבית בהלואה לישראל נאסר באיסור חמור ונחשב כתועבה, וכל כך למה, לא משום שיש בכך גזל, אלא משום שהוא אחיך, ובאחיך אתה מצווה לגמול עמו חסד ולדאוג לקיומו, "וכי ימוך אחיך והחזקת בו", ריבית גם אם אינה גזל, היא ההיפך הגמור של מצות "אם כסף תלוה את עמי", וההיפך הגמור מהמצוה "כי ימוך אחיך והחזקת בו". התורה מצוה לעמוד לימין אביון לתומכו ולסעדו, ואילו הריבית לא רק שאינה עוזרת, נושכת היא את הנצרך, המלווה מנצל את ענות העני להתעשר, ולהפיק רווחים, במסחר בין ישראל לנכרי, הסוחר דואג לרווחיו, וכל עוד המסחר הוא באמת וכישר, מותר לסוחר לדאוג לרווחיו, ובכל צורה יכול הוא לנצל ההיצע וביקוש, לאגור מוצרים, ולעשות כל ספקולציה מותרת לצורך רווחיו. אולם, ביחסי המסחר עם אחיך שאתה מצווה להחיותו להחזיק בו לתומכו ולסעדו, המסחר צריך להיות לטובת הכלל, שתהא בו ברכה והרוחה לשני הצדדים, ולא יתכן שהסוחר ירויח על חשבון ענותו של מי שהוא מצווה להחזיק בו. על כן כל ספקולציה, או ריבית וכדומה אסורים. הכלל שלי שלי שלך שלך, נכון הוא בסחר עם הנכרים, ואמת משפטית הוא בחושן משפט, אבל בראי האמונה, וכיחסים שבין אחים, אין בו מן האמת. וי"א שהוא מידת סדום, משום שבראי האמונה הכלל הוא, "תן לו משלו שאתה ושליך שלו". המצוה של וחי אחיך עמך, והחזקת בו, ואם כסף תלוה אמורים לא רק בשעה שעושים צדקה, למעשה בכל קשר מסחרי ביחסי עבודה עם אחיך. מלבד הכללים של אמת וישר שבחשן משפט, יש בהם מצות צדקה, מצות "והחזקת בו וחי אחיך עמך", וזה שצוה התורה "לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך". ולפי זה הכתוב "כי תמכר ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך" המורה לקנות ולמכור לישראל, יש בו לא רק העדפה, או מתן זכות, אלא הוראה להעדיף מסחר שעיקרו בדאגת הכלל, שיסודו בחי אחיך עמך, על סחר שאינו אלא רוחת הפרט, ואין בו כל מצוה או דאגה לכלל.

לפי זה, המודד עד כמה מחייבת הלכה זו, ומהו הפסד מועט או הפסד מרובה, תלוי הדבר, כגודל המצוה של וחי אחיך עמך, ושל והחזקת בו, ובמצבו של אחיך. ולפי גודל נחיצות הקדימה, יש לחשב את ההפסד.

לאור הדברים, כיום כשמצב המשק הישראלי חמור כשהאבטלה גוברת, כל עיסקה או העסקת יהודי, יש בה מצות והחזקת בו, כל מסחר עם ישראל יש בו וחי אחיך עמך, ומאידך העסקת הנכרים יש בה כדי לפגוע בכלכלת המדינה. ולפי"ז גם בהפסד כספי גדול יותר יש לקיים הכתוב "או קנה מיד עמיתך".

כדוגמא אם פועל יהודי מקבל אפי' כפול מפועל נכרי, הדבר נראה כמבט ראשון, הפסד מרובה, ואין לו ליהודי לשלם כפול עבור עבודת ישראל, אולם אם נחשב הדברים, רמת חייב של פועל יהודי גבוהה מפועל נכרי, משום שהוא מפרנס יחיד, משלם מיסים מחנך בניו, ולצורך זה זקוק הוא למחיר יום עבודה כפול. הנכרי רמת חייו נמוכה, מוכן להסתפק בחצי מחיר משום שאינו מפרנס יחיד, לא מגדל בניו לתורה, אינו משלם מיסים וכדומה. כשמעדיפים את הפועל הנכרי, למעשה מפקיעים מהישראלי לעבוד בענף שבו התשלום אינו משתלם, כך עוברת העבודה כולה וכל הענף כולו לנכרי, דבר שיש בו היזק מירבי הן מבחינה כלכלית והן מבחינה בטחונית. אם נחשב את התשלום לישראל גם כמצות "וחי אחיך עמך", גם כמצוות "והחזקת בו", ונוסיף את תשלום דמי האבטלה, שהכלל והפרט חייבים לתת למובטל

כמצות צדקה, הרי שאין ההפסד הפסד מרובה כלל, ובחשכון נכון יש להעדיף לתת את העבודה לישראל ולא לגוי גם אם התשלום כפול.

באם הסוחר הישראלי מפקיע מחירים, או דורש שכר מופרז תמורת העבודה, מותר לקנות לכתחילה מהנכרי ואף להעסיקו, ואין לישראל להפסיד או לשלם מחיר מופרז תמורת עבודה ישראלית, אם כי גם בזה יש ענין להקדים בהפסד מועט, אולם אם המחיר שדורש הישראלי סביר, לפי רמת חייו וצרכיו, רק שהנכרי מודיל את המחיר, במצב הכלכלה כיום, יש להעדיף את הכלכלה הישראלית גם בהפסד מרובה.

לסיכום, דין הקדימה ביחסי המסחר והעבודה עם ישראל, יסודו בכתוב "וחי אחיך עמך", "וכי ימוך אחיך והחזקת בו". והמודד לחיוב הקדימה קשור בחיוב קיום מצוות אלו. כיום בכדי להבריא את המשק ולספק עבודה למובטלים הרבים, כל קניה או העסקה של יהודים יש בה מצוה רבה של צדקה, בדרך הנעלה ביותר של "כי ימוך אחיך והחזקת בו" בטרם ימוט, ובודאי שהמצוה יותר גדולה לדאוג להעסקת עובדים מאשר לשלם להם צדקה או דמי אבטלה, ועל כן יש להעדיף בכל מצב קניה וסחורה עם ישראל, ורק כשהמחיר מופרז מותר לסחור עם הנכרי.

סימן עד.

איסור הלנת שכר

במבט ראשון נראה שמצוה זו הלכה היא בידינו ממונות. וטעם המצוה לדאוג לזכותו של השכיר שביומו יקבל שכרו, כי אליו הוא נושא את נפשו, ולא לעכב את משכורתו כי ממנה תוצאות חיים, וחידוש התורה שלא רק כבישת שכר שכיר אסורה גם עיכוב התשלום אסור באיסור חמור. אולם מפרטי

איסור הלנת שכר שכיר אע"פ שחמור הוא, ויש בו מצות עשה ואיסור לא תעשה, לא הכל נזהרים בו. ויש שאינם יודעים שאיסור זה כולל כמעט את כל סוגי התשלומים ולא רק פעולת שכיר, התפץ חיים בספרו אהבת חסד עמד על חוסר הזהירות במצוה זו והקדיש שני פרקים המפרטים את המצוה באר היטב.